

JURE DONŠA*

Marijin steber v Ljutomeru.

Naročilo, prenova in vprašanje avtorstva

IZVLEČEK

Ljutomerski Marijin steber doslej še ni bil sistematično obravnavan. V prispevku je obravnavan na podlagi razpoložljivega arhivskega gradiva in temeljitejše slogovne analize. Naročnik, trški sodnik Matija Petek, in leti naročila (1729) ter obnove (1854) so znani z napisne plošče spomenika. Za izdelavo kamnitih figur je bil zelo verjetno izbran graški kipar Johann Jakob Schoy. Od prvotnega baročnega spomenika so se ohranili samo nekateri elementi, saj je bila arhitektura Marijinega stebra sredi 19. stoletja povsem spremenjena. Pri prenovi, ki je podrobno dokumentirana v arhivskem gradivu, sta sodelovala radgonska mojstra, kamnosek Anton Spranger in slikar ter pozlatar Johann Klein. Prispevek dopolnjuje dosedanje vedenje o procesu naročanja in obnavljanja javnih baročnih spomenikov.

KLJUČNE BESEDE

baročno kiparstvo, Ljutomer, Johann Jakob Schoy, Marijin steber, naročništvo, prenova, *pietas Austriaca*

ABSTRACT

THE MARIAN COLUMN IN LJUTOMER: COMMISSION, RESTORATION, AND THE QUESTION OF AUTHORSHIP

Until now, the Marian column in Ljutomer has received no methodical consideration. The author of the article examines it by drawing on available archival sources and a more thorough stylistic analysis. The market town judge (*Marktrichter*) Matija Petek, who commissioned the column, as well as the year of its commissioning (1729) and restoration (1854), respectively, are stated on the monument's inscription plaque. Johann Jakob Schoy was most probably the master craftsman selected for creating the stone figures. Only a few elements have been preserved from the original Baroque monument after the architecture of the Marian column was completely transformed in the mid-nineteenth century. The transformation, minutely documented in archival sources, was carried out by two master craftsmen from Radkersburg (Radgona): the stone carver Anton Spranger and the painter and gilder Johann Klein. The article complements the existing knowledge regarding the processes of commissioning and restoring public Baroque monuments.

KEYWORDS

Baroque sculpture, Ljutomer, Johann Jakob Schoy, Marian column, art patronage, restoration, *Pietas Austriaca*

* asistent, mladi raziskovalec, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana, jure.donsa@zrc-sazu.si, ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7639-8009>

UVOD

Na območju Habsburške monarhije so v 17. in 18. stoletju množično postavljali spomenike v čast Mariji, t. i. Marijine stebre (*Mariensäulen*), ki so v kontekstu *pietas Austriaca*¹ izkazovali vero

ljudi na eni in politično pripadnost monarhiji na drugi strani. Oba omenjena vidika sta botrovala tudi nastanku Marijinega stebra na Glavnem trgu v Ljutomeru (slika 1). Spomenik danes sestavljajo visok, z zobatim frizom profiliran podstavek,

Slika 1: Marijin steber na Glavnem trgu v Ljutomeru (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

¹ Za *pietas Austriaca* gl. Coreth, *Pietas Austriaca*; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, str. 185–239; Samerski, *Hausheilige*, str. 251–278; Telesko, *The Pietas Austriaca*, str. 159–180.

Monografija Anne Coreth je izšla leta 1959 in bila dopolnjena 1982. Tukaj je citiran komentiran angleški prevod druge izdaje (2004).

na katerem sta kipa sv. Roka na levi in sv. Boštjana na desni strani. Med svetnikoma se dviga ožji podstavek z napisno ploščo, ki nosi steber s korintskim kapitelom in kipom Brezmadežne. Kipi so izdelani iz sivega peščenjaka, ki je zelo občutljiv na atmosferilije, zato ni presenetljivo, da so danes močno poškodovani.² Napisna plošča izpričuje leto naročila (1729) in naročnika figuralnega znamenja, Matijo Petka, ter prinaša podatek o obnovi leta 1854, ko je bila spremenjena prvotna podoba dotrajanega spomenika (slika 2).

Vedenje o ljutomerskem Marijinem stebru temelji na skromnih podatkih, ki jih je leta 1896 v kroniko trga in župnije Ljutomer zapisal Matej Slekovec.³ Marijan Zadnikar je na podlagi ikonoografskega programa sklepal na izgotovitev spomenika v spomin na kužne epidemije, ki so v 17. in 18. stoletju pestile Ljutomer in njegovo okolico.⁴ Sergej Vrišer pa je po zgodovinski in geografski logiki menil, da bi lahko bili kipi izklesani v lipniški ali radgonski delavnici,⁵ medtem ko se z vprašanjem njihovega avtorstva konkretnije ni ukvarjal še nihče. Nedavni pregled ohranjenega arhivskega gradiva in temeljitejša slogovna analiza odpirata nekaj novih vprašanj in omogočata premislek o atribuciji.

Ljutomerski spomenik je eden od štirinajstih ohranjenih baročnih Marijinih stebrov na Slovenskem. Skupnega prednika imajo v rimskem stebru na trgu pred cerkvijo Santa Maria Maggiore. Ideja za postavitve Marijinega kipa na vrhu edinega še ohranjenega marmornega stebra iz nekdanje Konstantinove bazilike je vzklikla pri papežu Sikstu V. (1585–1590), ki se je v svojem pontifikatu lotil obsežne transformacije Rima, a ta projekt, kot mnogi drugi, ni bil izveden.⁶ Načrt je leta 1613 obudil njegov naslednik na prestolu sv. Petra, Pavel V. (1605–1621), ki je vodstvo projekta zaupal arhitektu Carlu Madernu (1556–1629) – spome-

Slika 2: Napisna plošča (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

nik je bil dokončan leto pozneje.⁷ Kljub prvemu baročnemu Marijinemu stebru v Rimu so se poznejši podobni spomeniki uveljavili predvsem v deželah Svetega rimskega cesarstva.

Papeški spomenik je pomembno vplival na postavitve Marijinega stebra v Münchnu. V spomin na bitko in katoliško zmago na Beli Gori v Pragi (1620) ga je naročil bavarski vojvoda Maksimilijan I. (1573–1651). Posvečen je bil v nedeljo, 7. novembra 1638, na predvečer osemnajste obletnice katoliške zmage v Pragi.⁸ Češčenje Marije s postavljanjem stebrnih spomenikov se je nadaljevalo v cesarski prestolnici, kjer je tridesetletna vojna pahnila dvor v vojaško in finančno krizo. Cesar Ferdinand III. (1637–1657) se je leta 1645 zaobljubil, da bo po zgledu svojega svaka Maksimilijana I. na Dunaju postavil Marijin steber. Spomenik iz apnenega peščenjaka, postavljen spomladi 1647 na trgu *Am Hof*, je delo Johanna Jakoba Pocka (1604–1651); cesar Leopold I. (1658–1705) ga je prestavil v Wernstein am Inn ter v prestolnici postavil (delno) kopijo predhodnega spomenika v marmorju in bronu.⁹

2 INDOK center, MK, Arhiv spisov, Konservatorski program Marijinega stebra na Glavnem trgu v Ljutomeru, 1991, s. p.

3 Pri tem je popravil navajanje Josefa Carla Hofrichterja, ki je kot naročnika Marijinega stebra napačno imenoval Jožefa Matijo Petka (prim. Hofrichter, *Luttenberg*, str. 63; ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 463–464). Po Slekovčevih zapisih so bolj ali manj dosledno povzemali poznejši pisci (prim. Stegenšek, *Naši Marijini stebri*, str. 335; Curk, *Ljutomer*, str. 19; Novak, *Prispevek*, str. 109; Zanjakovič, *Umetnostnozgodovinska znamenja*, str. 144–145).

4 INDOK center, MK, Arhiv spisov, Terenski zapiski Marijana Zadnikarja, XLIII, 19. 4. 1960, s. p.; INDOK center, MK, Arhiv spisov, Terenski zapiski Marijana Zadnikarja, XLVI, 28. 6. 1960, s. p.; Zadnikar, *Znamenja*, str. 85; Zadnikar, *Slovenska znamenja*, str. 146.

5 Vrišer, *Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah*, str. 19.

6 Ostrow, Paul V, str. 353–354.

7 Modello na polmesecu stoječe Marije z otrokom je leta 1613 izdelal Guillaume Berthelot (ok. 1580–1648), v bron ga je ulil Domenico Ferreri, pozlatil pa Annibale Corradini, ko je že bil umeščen na vrhu spomenika (Ostrow, Paul V, str. 354–355).

8 Gl. Schattenhofer, *Die Mariensäule*, str. 9; Woeckel, *Pietas Bavarica*, str. 66; John, *Säule*, str. 623; Tipton, *Super aspidem*, str. 377; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, str. 199.

9 Tipton, *Super aspidem*, str. 380; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, str. 199–200; Polleroß, *Die Immaculata*, str. 94–95.

Da bi bili vsi nadaljnji, po tridesetletni vojni postavljeni Marijini stebri izvršeni izrecno po dunajskem modelu,¹⁰ ne drži povsem. Prvega je v čast Brezmadežni za obrambo Prage pred Švedi z dekretom 22. aprila 1650 odredil postaviti cesar Ferdinand III.¹¹ 26. septembra 1650 je dvojniki dunajskega stebra na Staromestnem trgu v Pragi že stal, posvečen pa je bil na cesarjev rojstni dan, 13. julija 1652.¹² Prvim trem srednjeevropskim stebrom je sledila množica mlajših. K temu je prispevala tudi svečana cesarjeva zaobljuba, da bo vselej slavil praznik Marijinega brezmadežnega spočetja.¹³ Na Štajerskem se je prva priložnost za posnemanje cesarskih zgledov češčenja Brezmadežne pokazala po odmevni zmagi krščanskih čet pod vodstvom Raimonda Montecuccolija (1609–1680) v bitki pri Monoštru leta 1664.¹⁴ Ponekod so se takrat le zaobljubili postaviti spomenik, medtem ko so drugod projekte v celoti izvedli. Kot slednje je na današnjem avstrijskem Štajerskem mogoče omeniti stebre v Fürstenfeldu, Übersbachu in Pischelsdorfu,¹⁵ na Spodnjem Štajerskem pa na Ptujju, kjer ga je dal postaviti Jurij Friderik grof Sauer. Pri večini zgodnjih štajerskih primerov je na vrhu stebra upodobljena Marija Kraljica z Detetom, ki stoji na polmesecu. S tem je bila poudarjena vloga Marije kot zmagovalke nad herezi, zlasti v odzivu na bitko pri Monoštru, čeprav o tesnejših dunajskih ikonografskih vzorih ni mogoče govoriti. Če že, se je vsaj pri zgodnejših primerih mogoče ozreti proti Münchnu in t. i. *Patroni Bavariae*. Nekoliko poznejši, ljubljanski Marijin steber, dokončan leta 1683, pa je že povsem sledil dunajskemu tipu.¹⁶

OKOLIŠČINE NAROČILA LJUTOMERSKEGA FIGURALNEGA ZNAMENJA IN IKONOGRAFSKI PROGRAM

Pri svetniški skupini ljutomerskega stebra gre za v času zgodnjega novega veka uveljavlje-

no kombinacijo svetnikov, ki so se ji, odvisno od zastavljene kompozicije in prestiža naročnika, pogosto pridružili še drugi svetniki. Prisotnost sv. Boštjana in sv. Roka napeljuje na iskanje povoda naročila v kateri od kužnih epidemij. Bubonska kuga se je v srednji in zahodni Evropi pojavljala vse do dvajsetih let 18. stoletja, ko so jo uspeli omejiti s strožjimi zdravstvenimi ukrepi.¹⁷ Na Štajerskem so bili izbruhi epidemij kuge najpogostejši v 17. stoletju, zlasti med letoma 1679 in 1683.¹⁸ O naslednjem valu, ki je na Spodnjem Štajerskem nastopil v drugem desetletju 18. stoletja, pričajo številna kužna znamenja oziroma »pomorski križi« (na primer v Stražah z letnico 1712),¹⁹ čeprav je najhujša epizoda sledila leta 1713, ko se je bolezen iz smeri Dunaja naglo razširila po Spodnji Avstriji, Štajerski in Koroški.²⁰ Po letu 1717 se je kuga na Slovenskem pojavljala zgolj sporadično s posameznimi lokalnimi izbruhi.²¹

Postavitev Marijinega stebra v Ljutomeru ni bila neposredno povezana s katero od kužnih epidemij, pogosta prisotnost te bolezni v okolici trga pa je zagotovo pripomogla k razvoju kulta češčenja protikužnih svetnikov. Že okoli leta 1640 je bila v Cezanjevcih sprva postavljena kapela, pozneje pa sezidana podružnična cerkev sv. Roka in Boštjana.²² Na Štajerskem je ohranjenih več Marijinih stebrov s primerljivim ikonografskim sestavom. Kompozicijsko najsorodnejši sta skupini v Knittelfeldu in Wildonu, pri katerih gre za očiten protikužni ikonografski program.²³ Brezmadežna je po letu 1647, ko ji je cesar Ferdinand III. posvetil celotno Avstrijo, veljala za splošno zaščitnico habsburških dednih dežel.²⁴ V Ljutomerski župniji je bilo češčenje Marije povezano tudi z bratovščino Rožnovenske Matere Božje, ki je od leta 1675 delovala pri župnijski cerkvi.²⁵

17 Boeckl, *Images of Plague*, str. 107.

18 Umek, Kuga, str. 80. Za prvi val kuge med letoma 1679 in 1680 gl. zlasti Grahornik, Epidemija kuge, str. 165–177.

19 Travner, *Kuga*, str. 130.

20 Eckert, *The Retreat of Plague*, str. 19.

21 Travner, *Kuga*, str. 132–133.

22 O gradnji podružnične (današnje župnijske) cerkve sv. Roka in Boštjana v Cezanjevcih gl. Donša, *Zgodovinska ozadja*, str. 70–74; Kemperl, Župnijska cerkev, str. 777.

23 Obe kompoziciji dopolnjuje kip sv. Rozalije v niši podstavka oziroma ob bazi stebra. Figuralno znamenje v Wildonu je bilo postavljeno po kužni epidemiji leta 1682, v Knittelfeldu pa so se zaobljubili postaviti spomenik leta 1713 (gl. *Steiermark*, str. 229, 620).

24 Coreth, *Pietas Austriaca*, str. 52–53; Menaše, *Marija*, str. 42; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, str. 199; Samerski, *Hausheilige*, str. 273.

25 Bratovščina je posedovala vinograde in bila dobro finančno situirana – za povečavo župnijske cerkve je v letih 1688 in 1689 darovala 600 goldinarjev (ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 465, 470; Kovačič, *Ljutomer*, str. 86).

Gl. tudi Kalina, *Die Mariensäulen*, str. 48–58, kjer avtor opozarja na zmotno predstavo o materialu prvotnega spomenika, ki je bil v literaturi pogosto napačno označen kot marmorni izdelek.

10 Tricoire, »Sklave sein«, str. 67.

11 Stegenšek, Naši Marijini stebri, str. 335; Tipton, *Super aspidem*, str. 381; Kalina, *Die Mariensäulen*, str. 59.

12 Tipton, *Super aspidem*, str. 381; Winkelbauer, *Ständefreiheit*, str. 200.

13 Coreth, *Pietas Austriaca*, str. 53.

14 O vplivu zmage v bitki pri Monoštru na postavljanje Marijinih stebrov gl. Schweigert, *Türkenmotive*, str. 392.

15 Za spomenike gl. *Steiermark*, str. 126, 363, 577.

16 Za ljubljanski Marijin steber (1679–1683) in njegovega predhodnika (1664) gl. Lubej, Marijin steber, str. 55–63; Jezernik, Pomnjenje zgodovine, str. 38–54.

Ista bratovščina je zelo verjetno sodelovala pri postavitvi ornamentiranih pokopaliških portalov (1745), saj je na desnem portalu, pod figuro sv. Janeza Evangelista,²⁶ relief s prizorom Marije, ki sv. Dominiku izroča rožni venec.²⁷ Umestitev Brezmadežne na vrh ljutomerskega spomenika je torej izraz pobožnosti splošnega ljudstva ter cesarske propagande v utrjevanju in pospeševanju njenega kulta.

PREDLOG POSTAVITVE STEBRA

Uradno pobudo za postavitev ljutomerskega Marijinega stebra je na seji sveta trga Ljutomer 10. junija 1729 podal trški sodnik Matija Petek († 1746).²⁸ V ta namen sta bila predhodno odstranjena pranger in *Narrenhäusl*, ki sta dotlej stala na Glavnem trgu. *Statua* je bila po Slekovcu na spomenik umeščena do 24. avgusta istega leta.²⁹ Petek je bil ugleden tržan, funkcijo sodnika pa je opravljal v letih 1717–1719, 1725–1729 in 1735–1737.³⁰ Omenjena junijska seja je potekala v trški hiši (*Rathaus*), v drugem kvatrnem tednu, na petek po binkoštih – to je bila prva seja po 22. aprilu. Iz protokola je razvidno, da se je ob Matiji Petku na seji zbralo pet od skupno dvanajstih svetnikov,³¹ predstavnik tržanov (*Vorgeher*) in štirje četrtniki (*Viertel meister*).³²

Ločiti je mogoče med dvema vrstama trških sej, in sicer med navadnimi ter slovesnimi. Seje, ki so potekale na kvatre, so se imenovalе skupšči-

ne in so bile praviloma pomembnejše, zaradi česar so morali biti ob polnoštevilnosti magistrata prisotni tudi vsi tržani.³³ Čeprav je obravnavana seja trškega sveta v Ljutomeru potekala na poletne kvatre, pa ni šlo za skupščino, saj seja ni potekala v prisotnosti vseh tržanov, kar je sicer zmeraj navedeno na začetku zapisnika.³⁴ Ob upoštevanju dejstva, da je bila seja sklicana na poletne kvatre in so ji prisostvovali tudi predstavnik tržanov ter četrtniki, je takrat najverjetneje potekala slovesna seja.³⁵

Po prvih dveh obravnavanih točkah dnevnega reda omenjene junijske seje je Petek predlagal, da se na trgu postavi steber v čast Brezmadežni devici Mariji, za sramotilno kletko, ki je bila postavljena v bližini prangerja, pa se najde novo primerno lokacijo (slika 3).³⁶ Ljutomerski pranger je še viden na grafiki Georga Matthäusa Vischerja (1628–1696) v Topografiji vojvodine Štajerske (*Topographia Ducatus Stiriae*).³⁷ Kot kaže, so se za postavitev Marijinega stebra zavzeli tudi drugi prisotni, saj je bil dosežen *Einhölliger schluss*. Sklenili so prestaviti pranger in sramotilno kletko, slednjo pa tudi nekoliko popraviti.³⁸ S tem so sledili uveljavljeni urbanistični praksi. Tudi drugod po monarhiji so sramotilne naprave, ki so izgubljale pomen v kazenskih postopkih, zamenjali z Mari-

- 26 Vrišer je figuro napačno identificiral kot Marijo, a knjiga v figurini levici in na prsi pritrjen orel govori za najmlajšega od apostolov (prim. Vrišer, Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah, str. 722).
- 27 Portala sta po ugotovitvah Metode Kemperl sorodna delom mariborskega arhitekta Jožefa Hofferja (1696–1762) (Kemperl, Župnijska cerkev, str. 770).
- 28 Iz ljutomerske mrliške knjige je znan podatek, ki sta ga navajala že Slekovec in Franc Kovačič, da je bil Matija Petek (*Mathias Petekh*) pokopan 19. novembra 1746 v starosti 79 let. Ljutomerske krstne knjige izpred leta 1687, ki bi razkrile datum krsta, so izgubljene (NŠAM, Ljutomer, Mrliška knjiga 1729–1749, s. p.; prim. ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 320; Kovačič, *Ljutomer*, str. 51, 96, 148).
- 29 ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 463–464; prim. Kovačič, *Ljutomer*, str. 160; INDOK center, MK, Arhiv spisov, Terenski zapiski Marijana Zadnikarja, XLIII, 19. 4. 1960, s. p.; INDOK center, MK, Arhiv spisov, Terenski zapiski Marijana Zadnikarja, XLVI, 28. 6. 1960, s. p.; Novak, Prispevek, str. 109.
- 30 ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 320; Kovačič, *Ljutomer*, str. 147–148.
- 31 Mestni sodnik je na seji trškega sveta 7. januarja 1729 volil svojih šest svetnikov (tri na desno in tri na levo roko), šest pa jih je volila občina (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 219). O volitvah trških svetnikov gl. Kovačič, *Trg Središče*, str. 379.
- 32 SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 238.

33 Kovačič, *Trg Središče*, str. 380–381.

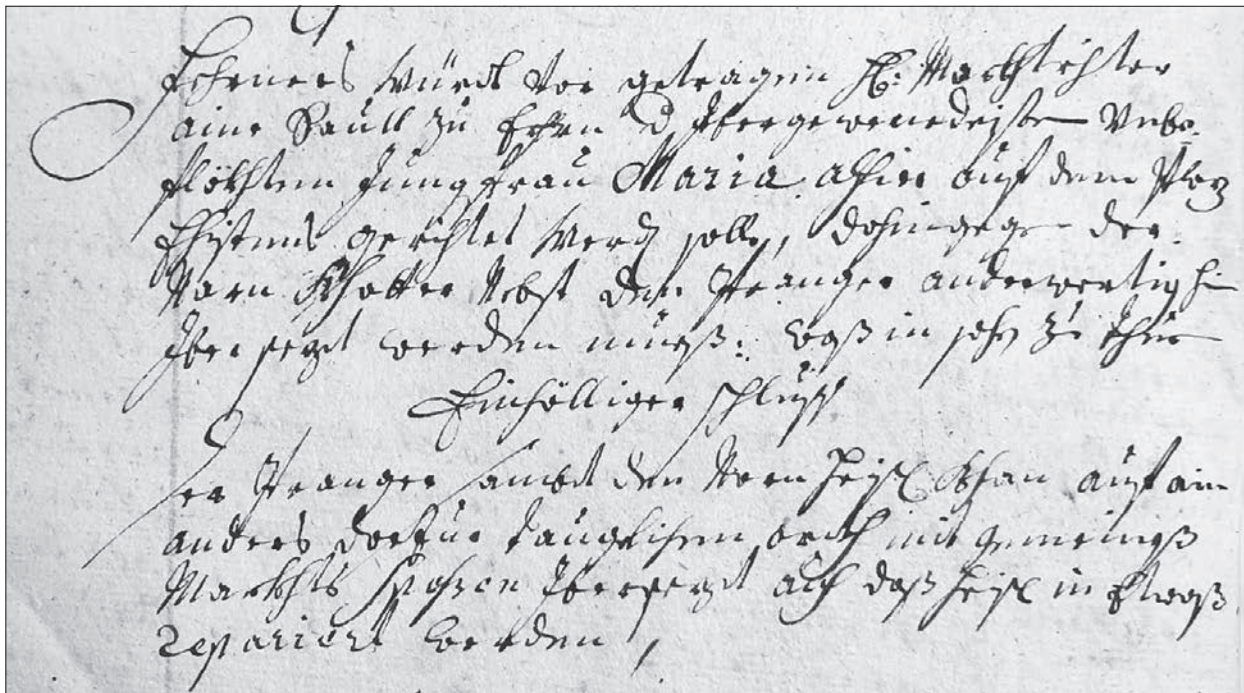
34 Ljutomerski tržani so leta 1729 prisostvovali na treh sejah trškega sveta, in sicer 7. januarja, v petek po sv. Treh kraljih, ko je bil potrjen novi trški sodnik in so volili svetnike, v petek, 11. marca, na *Fastem quatember* in v petek, 16. decembra, na *Weinacht quatember*, ko so volili novega trškega sodnika (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 219, 227, 264).

35 Trdno določenih meja med delokrogom navadnih in slovesnih sej ni bilo, čeprav so na slednjih praviloma obravnavali pomembnejša vprašanja (na primer sprejemanje novih tržanov, prodaje in prepise nepremičnin, sklepanje pogodb, sojenje za hujše prestopke in pravde) (gl. Kovačič, *Trg Središče*, str. 380–381).

36 »Fehrners Würdt Vor getragene H[err] Markhtrihter aine Saull zu Erhen d[er] Ibergewenedeiste[n] Vnbeflökhten Jungfrau Maria alhir auf dem Plaz Ehistens gerichtet Werd[en] solle, dohingege[n] der Narn Khatte Nebst den Pranger anderwertig hin Iber sezt werden mueß. Woß in sohe[n] zu Thue[n]« (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 239).

37 Grafika trga Ljutomer je bila najverjetneje izdelana v drugi polovici osemdesetih let 17. stoletja. Iz tretjega seznama (*Lista der von Georg Mathie Vischer Mathematici heringegebenen Khupffer*), ki ga je Vischer oddal štajerskim deželnim stanovom pred odhodom na Dunaj okoli leta 1687, je razvidno, da je do tedaj izdelal tudi grafično ploščo z upodobitvijo trga Ljutomer (gl. Stopar, Topografija, str. 23).

38 »Der Pranger sambt den Narn Heisl Khan auf ain anders dorzue taugelihem orth mit gemeineß Markhts Sposzen Ibersezt auh daß Heisl in Etwaß repariert werden« (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 239).

Slika 3: Predlog Matije Petka za postavitev Marijinega stebra v Ljutomeru (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 239).

jinimi in drugimi votivnimi stebri. Pri tem sta se spremenila vloga in pomen trgov, ki so poudarjali pobožnost in pripadnost cesarstvu.³⁹

Iz zapisnika ljutomerske seje 24. avgusta 1729 je razvidno, da steber do takrat še ni bil postavljen. Pod zadnjo točko je Petek izpostavil, da se morata pranger in sramotilna kletka predstaviti, saj je bil steber na tej točki že dokončan. Ker prisotni niso dosegli soglasja o novi lokaciji sramotilnih naprav, jo je Petek določil sam.⁴⁰ Delna rekonstrukcija zgodbe po predstavitvi prangerja in sramotilne kletke je mogoča s podatki iz knjige prihodkov in izdatkov. Če je mogoče verjeti računski knjigi in predpostaviti, da so vse stroške trga zapisali po kronološkem vrstnem redu, postane jasno, da je prav Petkova ponovna pobuda pospešila izvedbo naročila. Kmalu po 27. avgustu je bilo namreč vpisano plačilo za prevoz opeke, ki je bila uporabljena pri predstavitvi prangerja.⁴¹ Do 7. septembra je bilo opravljenih več plačil: de-

lavcem za izkop in poravnavo temelja, predstavitev prangerja, nekaj opravljenih poti in hrano ter pijačo, kot tudi zidarju za izdelavo temelja in popravilo prangerja.⁴² Šele po 9. septembru se prvič omenja sramotilna kletka. Iz trške blagajne so plačali 45 krajcarjev za sečno lesa,⁴³ ki je služil za popravilo kletke.⁴⁴ Zadnji izdatek, ki se navezuje na predstavitev sramotilnih naprav, je bil vknjižen konec leta – »šlosar« je za delo na obeh napravah prejel 1 goldinar,⁴⁵ zelo verjetno za izdelavo okovja ali drugih funkcijskih kovinskih delov.

Do konca leta so tržani torej uspeli predstaviti in popraviti sramotilni napravi na zaenkrat nedoločljivi lokaciji. Marijin steber pa do takrat še ni bil umeščen na Glavnem trgu in ne zdi se posebej verjetno, da bi bili do takrat izdelani tudi kipi. Petek je do omenjene avgustovske seje najverjet-

³⁹ Za študije primerov v Spodnji Avstriji gl. Scheutz, Säulentausch, str. 316–317, 327–341.

⁴⁰ »Fehrners proponiert H[err] Markthrihter, die Saull wehrer berochts Verfürtiget, als Wehre es Zeith dem Pranger Nebst dem Narn Heysl zu yberseze[n], damit man bedeüte Saull dahin sezen mehte, Hierauff khein schlus dannoh seines obbeschribene H[err] daß orth olwohin der Pranger vnd Narnhejsl solt gesezt werde[n]« (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 26, ovoj 1, Trški protokol (1726–1729), str. 247).

⁴¹ »Zum Pranger übersezen vor 1400 mauer ziegl d[er] fuhr Lohn Herrin Bezalt mit 42 kr.« (SI PAM 0004 Magistrat Ljutomer, šk. 31, ovoj 2, Knjiga prihodkov in izdatkov za leto 1729, str. 15).

⁴² SI PAM 0004 Magistrat Ljutomer, šk. 31, ovoj 2, Knjiga prihodkov in izdatkov za leto 1729, str. 15–16.

⁴³ »Daß Holz zum Narn Kotter schlag und auß Hackhen lass[en] Bezalt 45 kr.« (SI PAM 0004 Magistrat Ljutomer, šk. 31, ovoj 2, Knjiga prihodkov in izdatkov za leto 1729, str. 16).

⁴⁴ Na Dunaju so kaznovali z zapiranjem v sramotilno kletko med letoma 1547 in 1710, medtem ko so ljutomersko obnovili še leta 1729: zakonik Marije Terezije iz leta 1769 je kletko namreč še vedno štel med veljavne sramotilne kazni. Leta 1775 sta trga Ljutomer in Središče ob Dravi dobila ukaz, da kletki dokončno odstranita (Kovačič, Trg Središče, str. 400; Kovačič, Ljutomer, str. 160; Makarovič, Sramotilne kazni, str. 226–227).

⁴⁵ »Dem Schlosser Von Pranger, und nahren Heysl zalt 1 fl.« (SI PAM 0004 Magistrat Ljutomer, šk. 31, ovoj 2, Knjiga prihodkov in izdatkov za leto 1729, str. 20).

neje dobil kamnosekovo vést o izklesanem steb-ru in mogoče tudi o drugih arhitekturnih komponentah, ki so v delavnici čakale na odpremo. Temu v prid priča odsotnost kakršnihkoli vnosov o stroških naročila Marijinega stebra v računski knjigi. Niti kamnosek niti kipar v tem letu nista dobila predujma. Brskanje po stroškovnikih za leta 1730–1733 pa je onemogočeno, saj se te računske knjige niso ohranile. Možnost, da je Petek kot naročnik sam kril vsaj del stroškov postavitve figuralnega znamenja, je izjemno majhna, saj bi v tem primeru – izvzemši plemiška naročila – šlo za preveliko odstopanje od siceršnjih praks zgodnjenovoveških naročil javnih spomenikov.⁴⁶

Letnica 1729 z napisne plošče, ki smo jo doslej upoštevali kot čas postavitve Marijinega stebra, priča zgolj o letu naročila. Do začetka jeseni so domačini najverjetneje pripravili lokacijo novega spomenika na trgu. Ker arhivskih podatkov o postavitvi stebra ni mogoče preveriti, se zdi verjetneje, da je do postavitve figuralnega znamenja prišlo šele z letom 1730 ali celo pozneje, kar ne bi bilo nič nenavadnega, saj je pri izvedbi tovrstnih projektov pogosto prihajalo do zamud.⁴⁷ Arhivski viri molčijo vse do leta 1745, ko so tesarji dobili plačilo za izdelavo »glanterja« pri Marijinem steb-ru.⁴⁸ S tem je zelo verjetno mišljena ograja okoli spomenika.

VPRAŠANJE AVTORSTVA

Kipi ljutomerskega Marijinega znamenja z močno načeto kamnito substanco so postavljeni v razgibani kompoziciji⁴⁹ in izrazitem kontrapostu. Imajo nekoliko podaljšane vratove z zasukanimi glavami. Figure so dobro proporcionirane, tudi muskulatura svetnikov je mojstrsko izvedena. Kljub poškodovanosti obraznih potez je mogoče opaziti globoko izklesane oči in nekoliko odprta usta. Kiparjevo večšo roko dokazuje način gubanja oblačil, pri čemer gre za tako kompozicijsko kot oblikovno uspešno izvedeno delo z globoki-

mi in večkrat ostro zalomljenimi gubami. Še najboljše ohranjene so gube Brezmadežne (slika 4), medtem ko je površina spodnjega dela draperije sv. Roka zaradi atmosferilij močno poškodovana (slika 5). Kljub Vrišerjevemu predvidevanju o prisotnosti radgonske ali lipniške delavnice se izkaže, da tam sorodnih kipov ni mogoče najti.

Na ljutomerskih sohah je mogoče prepoznati številne slogovne značilnosti del, ki so v prvi tretjini 18. stoletja nastajala v delavnici Johanna Jakoba Schoya (1686–1733).⁵⁰ Na njegov kiparski rokopis spominjajo elegantna drža figur, mehkobna, a izjemno povedna gestikulacija, uspešno prelaganje gub in premišljena kontrapostna stoja. Štajerski deželni in notranjeavstrijski dvorni kipar je po-

Slika 4: Johann Jakob Schoy (pripisano): Brezmadežna z Marijinega stebra v Ljutomeru, 1729–1733 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

⁴⁶ Javno naročništvo predstavlja velik deziderat slovenske umetnostne zgodovine. Kljub temu se zdi malo verjetno, da bi predstavniki meščanstva v obravnavanem času financirali umetniška dela takšnih razsežnosti. Ta so bila predvsem v domeni mest oziroma trgov in plemstva, ki so tako skrbeli za lastno reprezentiranje in prestiž.

⁴⁷ Na primer v Knittelfeldu so se krajani zaobljubili postaviti Marijin steber leta 1713, dokončan pa je bil med letoma 1714 in 1718. Kipi so delo judenburškega kiparja Balthasarja Prandstätterja (ok. 1690–1756) (gl. *Steiermark*, str. 229).

⁴⁸ »Am 4 Junj d[en] glanter bey d[er] Saule[n] auff de[n] plaz zu mahen Zalle denen Zimerleithen 3 fl. 54 kr.« (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 31, ovoj 12, Knjiga prihodkov in izdatkov za leti 1745 in 1746, str. 11).

⁴⁹ Uspešnost kompozicije izpostavlja tudi Vrišer, *Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah*, str. 720.

⁵⁰ Za njegovo kiparstvo gl. zlasti: Andorfer, Schoy, str. 272; Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 181–186; Schweigert, *Eine unbekannte Marienfigur*, str. 67–77; Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. 64–68; Vidmar, *Kiparska dela*, str. 64–72; Repanič-Braun, *Hoc protegente securi*, str. 145–153; Vidmar, *Kamnite skulpture*, str. 86–88; Klemenčič, *Turning Point*, str. 85–98; Klemenčič, *Baročno kiparstvo*, str. 147–148.

Slika 5: Johann Jakob Schoy (pripisano): Sv. Rok z Marijinega stebra v Ljutomeru, 1729–1733 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

Slika 6: Johann Jakob Schoy (pripisano): Sv. Boštjan z Marijinega stebra v Ljutomeru, 1729–1733 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

gosto delal v kamnu, materialu, v katerem je bil po ohranjenih delih sodeč bolj suveren kakor v lesu.⁵¹ Njegovi najzgodnejši izpričani deli sta »stebra« Sv. Trojice v Vordernbergu (1716/1717) in Leobnu (1716–1718) – pri prvem gre za arhivsko izpričano delo, medtem ko je drugi spomenik signiran (slike 7–9).⁵² Zahvaljujoč protikužni ikonografiji se tudi na obeh avstrijskih primerih pojavljajo isti svetniki v nekoliko razširjenih sestavih. Sv. Roka iz Vordernberga in Leobna sta kompozicijsko identična »ljutomerskemu« svetniku. Zlasti leobenska figura ima enako pojmovano gubanje draperije v prsnem delu z drobnimi valovitimi pregibi. Po sicer močno načeti, a še vedno »berljivi« fiziognomiji svetnika ga lahko primerjamo s Schoyevo signirano figuro sedečega Kristusa na pročelju graške hiše Franziskanerplatz II (slika 10).⁵³ Tudi postavitve sv. Boštjana (slika 6) je primerljiva s figurama v Vordernbergu in Leobnu, čeprav je gestikulacija

avstrijskih figur drugačna. Skupno točko je mogoče najti zlasti v proporcijah in obravnavanju muskulature.

Kip Brezmadežne z ljutomerskega stebra je v več detajlih skladen s Schoyevimi. Enak položaj v molitev sklenjenih rok in nad komolcem s trakom speti rokavi spominjajo na Brezmadežno v Leobnu. Te nianse ima tudi kip na fasadi hiše Neue-Welt-Gasse 3 v Gradcu (okoli 1725), ki je »ljutomerski« sohi soroden še v zasuku trupa, obratu glave in izrazitem pogledu proti nebu. Milo obličje, v pričesko vpletene bisere in podolgovate, globoke gube, ki se vihajo okoli rokavov, ima tudi Brezmadežna iz Kirchbacha (1720/1725) (slika 11). Ljutomerski je še bližja figura z Marijinega stebra v Frohnleithnu (1732), ki je Schoyu pripisana Brezmadežna z najkasnejšo letnico nastanka (slike 12 in 13).⁵⁴ Pri tej se pojavi motiv čez prsto nogo ovitega ogrinjala, ki ni dodatno pridržano s tankim pasom kot pri nekaterih drugih Schoyevih kipih Brezmadežne.⁵⁵ Čeprav ogrinjalo »lju-

⁵¹ Vidmar, Kamnite skulpture, str. 92.

⁵² Gl. Andorfer, Schoy, str. 272; Kohlbach, *Steirische Bildhauer*, str. 181; Schweigert, Eine unbekannte Marienfigur, str. 70.

⁵³ Za kip sedečega Kristusa iz okoli 1725–1730 gl. Graz, str. 68; Vidmar, Kamnite skulpture, str. 87.

⁵⁴ Schweigert, Eine unbekannte Marienfigur, str. 76.

⁵⁵ Gl. zlasti Schweigert, Eine unbekannte Marienfigur, str. 68–76. Enako zapeto ogrinjalo ima Brezmadežna, ki je

Slika 7: Johann Jakob Schoy: Steber Sv. Trojice v Vordernbergu, 1716/1717 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

Slika 8: Johann Jakob Schoy: Sv. Boštjan v Vordernbergu, 1716/1717 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

Slika 9: Johann Jakob Schoy: Sv. Rok v Vordernbergu, 1716/1717 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

Slika 10: Johann Jakob Schoy: Kristus počiva, okoli 1730 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: Polona Vidmar).

tomerske« Marije ni tako tesno ovito okrog noge in je bistveno širše kot v Frohnleitnu, sta si figuri povsem podobni.

Ljutomerski kipi so razmeroma sorodni tudi figuram približno sočasnega stebra Sv. Trojice v Osijeku (1729/1730), ki ga je Schoyu in njegovi delavnici pripisala Mirjana Repanić-Braun.⁵⁶ Še največ podobnosti si delita kipa sv. Roka, zlasti v gubanju oblačila – podobno valovanje draperije v prsnem delu in cevaste gube, ki se nadaljujejo do spodnjega roba oblačila. Tudi gubanje rokavov s krajšimi, globoko izklesanimi in gosto posejanimi gubami različnih oblik je izpeljano na soroden način. Ne glede na ohranjenost figur se zdi, da je kiparska izvedba ljutomerskih, precizno modeliranih in uspešno proporcioniranih figur boljša od obnovljenih osijeških.

Letnica zaključka del na Marijinem stebru in ime avtorja kipov ostajata zaradi neohranjenosti

bila nekdanj postavljena ob začetku drevoreda dvorca Dornava. Kip je roki Johanna Jakoba Schoya prepričljivo pripisala Polona Vidmar (gl. Vidmar, Kiparska dela, str. 65–66).

⁵⁶ Repanić-Braun, Hoc protegente, str. 146–153; Repanić-Braun in Braun, *Spomenik*, str. 113–128.

Slika 11: Johann Jakob Schoy (pripisano): Brezmadežna v Kirchbach in der Steiermark, 1720/1725 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

arhivskih virov neznana. Verjetnosti, da so bili kipi izklesani v delavnici Johanna Jakoba Schoya, ki je bila v času naročila ljutomerskega spomenika močno zaposlena,⁵⁷ zaradi zgoraj izpostavljenih vzporednic ne gre zapostaviti. Na tej podlagi je mogoče postavitev stebra umestiti med leti 1729 in 1733. *Terminus post quem* non določata tako Schoyeva smrt kot odsotnost ljutomerskih računskih knjig v tem obdobju. Podatkom je mogoče slediti od leta 1734, ko se Marijin steber, z izjemo zgoraj omenjenega zapisa iz leta 1745, ne omenja. Čeprav je bilo nekaj Schoyevih del končanih šele po mojstrovi smrti in jih je mogoče dokončal novi prevzemnik delavnice Phillip Jakob Straub (1706–1774), se to ne zdi posebej verjetno za spomenik v Ljutomeru.⁵⁸

⁵⁷ Omeniti velja zlasti velike oltarje v cerkvi Marijinega imena v Rušah (1728), nekdanji jezuitski cerkvi, današnji katedrali sv. Egidija v Gradcu (1730–1733), in cerkvi sv. Elizabete v Slovenj Gradcu (1731–1733) ter prižnico v graški cerkvi sv. Krvi (1732–1733), od katere so ohranjeni le reliefi.

⁵⁸ O problematiki avtorstva kipov ob prevzemu Schoyeve delavnice gl. Klemenčič, Turning Point, str. 91–98.

*Slika 12: Johann Jakob Schoy (pripisano): Marijin steber v Frohnleithnu, 1732
(© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).*

*Slika 13: Johann Jakob Schoy (pripisano): Marijin steber v Frohnleithnu (detajl Brezmadežne), 1732
(© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).*

PRVOTNA PODOBA IN PRENOVE

Od Marijinega stebra je ohranjen del prvotnega podstavka z vklesanim, delno poškodovanim imenom naročnika in letnico 1729, ki je doslej veljal za nagrobnik oziroma spominski kamen Matije Petka (slika 14).⁵⁹ Preprost kamniti kvader ima poglobljeno polje z usločenimi vogali na sprednji strani.

Pri prepoznavanju prvotnega videza figuralnih znamenj, ki so bila zaradi različnih poškodb deležna številnih prenov, so v pomoč zlasti grafike in starejše fotografije.⁶⁰ Tovrstno gradivo za ljutomerski Marijin steber ni v razvidu. Edini likovni vir je kvalitetna oltarna slika kapele sv. Florijana tik ob ljutomerski župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika. Kapela je del nekdanjega pokopališkega obzidja, od katerega je danes ohranjen le vzhodni del z dvema ornamentiranimi stopniščnima

⁵⁹ Močno načeti kamniti kvader (približno 70 x 50 x 50 cm) je bil vkopan pri temeljih ljutomerske mestne hiše, danes pa je razstavljen v njenem atriju. Na fragmentarno ohranjeni površini je še mogoče razbrati napis *MAT H PETTOCK 1729*, z delno ohranjeno polikromacijo.

⁶⁰ Prvotni videz Marijinega stebra na Glavnem trgu v Mariboru (1743) je viden na najzgodnejši fotografiji Maribora (1848/1849), ki jo je posnel M. Topolanski (gl. Vrišer, Znamenja, str. 177).

Slika 14: Del prvotnega podstavka Marijinega stebra, 1729–1733 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

portaloma. Kapela in obzidje sta bila postavljena leta 1736.⁶¹ Naročnik arhitekturnih del in opreme je bil župnik Jožef Matija Petek (1734–1747),⁶² sin naročnika Marijinega stebra. Kdaj je bila kapela opremljena, ni znano, čeprav bi lahko tako oltar kot sliko sv. Florijana datirali v približno isti čas kot arhitekturo. V spodnjem levem kotu slike zaenkrat neznanega mojstra je med kopico gorečih stavb upodobljen steber s kipom na vrhu (slika 15). Da sta naslikana župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika in Marijin steber z Glavnega trga, je zelo verjetno, čeprav izrazita shematičnost podobe onemogoča potrditev te teze.⁶³

61 ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 422.

62 Sin Matije Petka iz drugega zakona z Gertrudo, roj. Rojko (poročena decembra 1704). Kovačič navaja napačen datum rojstva (17. januar 1707). Krščen je bil namreč 20. decembra 1706. Za poroko Matije Petka z Gertrudo Rojko gl. NŠAM, Ljutomer, Poročna knjiga 1693–1705, s. p.; o župniku Petku prim. NŠAM, Ljutomer, Krstna knjiga 1705–1720, str. 34; ŽA Ljutomer, Šrol, *Liber memorabilium*, s. p.; ŽA Ljutomer, Slekovec, *Trg in župnija*, str. 656–657; Kovačič, *Ljutomer*, str. 50–52.

63 Ne le, da stebra ne flankirata kipa asistenčnih figur, temveč tudi upodobitev arhitekture župnijske cerkve ne ustreza dosedanjim ugotovitvam. O arhitekturni zgodovini cerkve sv. Janeza Krstnika gl. Kemperl, *Župnijska cerkev*, str. 767–772 s citirano literaturo.

Čeprav je danes o prvotni podobi spomenika mogoče zgolj domnevati, lahko njegovo prenovo spremljamo ob pregledu restavracijskih posegov. Arhivsko je izpričana šele obnova s konca 18. stoletja. 11. septembra 1793 je ptujski mestni slikar Jožef Paradiser (*Joß[ef] Paradise[r] Burg[erlicher] Mahler zu Pettau*)⁶⁴ podpisal pobotnico za *Vergold- und anstreihung* kipov. 20 goldinarjev je prejel kot predujem, 90 goldinarjev pa na dan podpisa pobotnice.⁶⁵ Pri obnovi je sodeloval tudi ljutomerski ključavničar, ki je popravil in na novo izdelal nekatere kovinske nadrobnosti (na primer puščici, ki prebadata sv. Boštjana).⁶⁶

Ali je šlo pri delu ptujskega slikarja za obnovo prvotnih polikromacije in pozlate ali pa za nov estetski poseg, iz arhivskih virov ni mogoče razbrati. Domnevamo lahko, da je tudi pri kipih na prostem šlo za podoben proces kot pri izdelavi oltarjev, ko se je po postavitvi oltarne arhitekture in kipov pogosto zavleklo pri slikarskem delu, ki je bilo povezano z bistveno višjimi stroški kot kiparsko.⁶⁷ Na podlagi podatkov, ki so na voljo o drugih podobnih figuralnih znamenjih, se zdi verjetno, da je bila ljutomerska Brezmadežna pozlačena kmalu po postavitvi stebra.⁶⁸

Kot je mogoče razbrati iz arhivskih virov, so Ljutomerčani s prenovo arhitekture spomenika odlašali nekoliko dlje. Do leta 1850 je bila tako dotrajana, da je lokalni zidarski mojster predlagal odstranitev podstavka in stebra ter izdelavo nadomestnih delov.⁶⁹ Pripisal je, da bo zaradi počasi

64 Na Ptujju sta od druge polovice 17. stoletja istočasno živel in delovala vsaj dva slikarja. Eden je živel v hiši na Herrengasse 40 (danes Prešernova ulica 24), medtem ko je imel drugi delavnico na območju Florjanskega trga (danes Mestni trg), ki je bila zaradi preureditve trga porušena že sredi 18. stoletja. Kot kažejo podatki iz mrliške knjige ptujske proštije sv. Jurija, je Jožef Paradiser (*Joseph Paradise[r]*) živel v hiši s številko 182 – to je zabeleženo ob smrti njegove dveletne hčerke. Torej je povsem mogoče, da se je po preureditvi Florjanskega trga jus prenesel na hišo 182, ki po franciscejskem katastru (1824) sovpadla s hišo na današnji Cankarjevi ulici 6. Za slikarja Paradiserja gl. NŠAM, Ptuj–sv. Jurij, Mrliška knjiga, 1785–1804, 1. junij 1794, fol. 162; Vrišer, *Življenjepisni podatki*, str. 135 (z navedbo priimka »Paradiss«); za hišo na Herrengasse 40 gl. Zadavec, *Hiša*, str. 19.

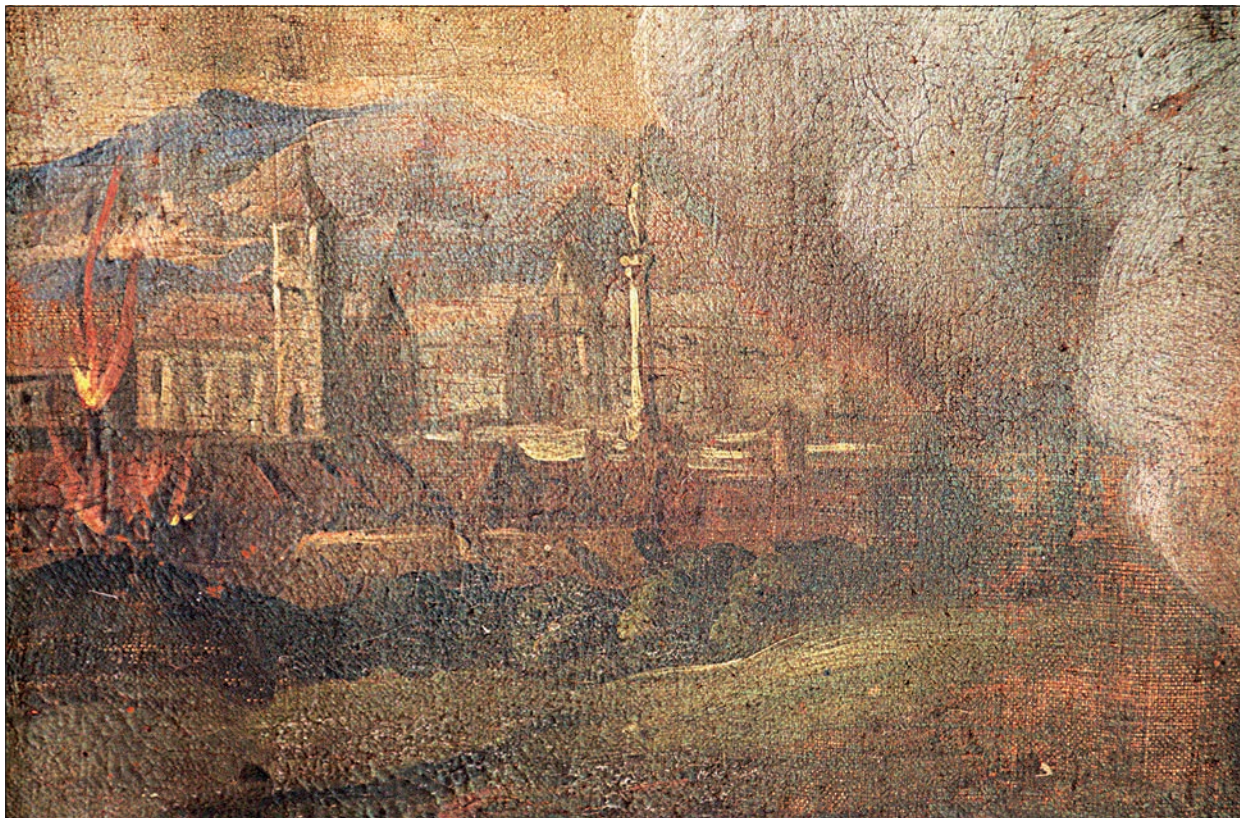
65 SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za pozlatitev in poslikavo kipov Marijinega stebra, 11. 9. 1793, s. p.

66 SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 114, ovoj 6, Pobotnica za ključavničarska popravila, 1793, s. p.

67 Gl. Roškar, *Poslikave in pozlate*, str. 127–129.

68 Za prvotni mariborski Marijin steber (1681) so že leta 1709 na novo pozlatili Marijin kip (StLA, Stadt Marburg, K. 7, H. 47, Cammer Ambts Raittung, 1709, fol. 25; Mlinarič, *Mestne obračunske knjige*, str. 117).

69 SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Poročilo zidarskega mojstra o pregledu Marijinega stebra, 25. 9. 1850, s. p.

Slika 15: Detajl oltarne slike v kapeli sv. Florijana v Ljutomeru, okoli 1736 (© Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, foto: J. Donša).

iztekajočega se leta s posegi mogoče začeti šele spomladi 1851.⁷⁰ Kmalu zatem je bil izrisan nedatirani načrt za novo arhitekturo Marijinega stebra, ki ga je podpisal radgonski kamnoseški mojster Anton Spranger.⁷¹ Obnova se je precej zavlekla. Kamnosek je 15. januarja 1854 pisal takratnemu ljutomerskemu županu Jožefu Kornbichlu in mu sporočil, da se je na podlagi ogledov podobnih spomenikov v Lipnici in Gradcu (Jakominiplatz in Griesplatz) odločil spremeniti načrt in prilagoditi proporce.⁷² Kamnosekovo terensko delo je potekalo na območju, ki je bilo skozi zgodovino tesno povezano s Spodnjo Štajersko. Na širšem

območju Slovenskih goric so pogosto delovali umetniki iz teh krajev.⁷³ K temu je pomembno pripomogla reka Mura, ki teče skozi Gradec, blizu Lipnice in skozi Radgono ter je omogočila prevoz materiala.⁷⁴ Tudi za opremo ljutomerske župnijske cerkve se je župnik Jožef Matija Petek obrnil na Lipniške in Graške mojstre;⁷⁵ slednje je nekoliko prej zaposloval že braneški gospod Tomaž Ignac pl. Mauerburg.⁷⁶

Ker je od zadnjih posegov na kipih minilo že več kot pol stoletja, je trška uprava leta 1854 pristopila k radgonskemu slikarju in pozlatarju Jo-

⁷⁰ SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Poročilo zidarskega mojstra o pregledu Marijinega stebra, 25. 9. 1850, s. p.

⁷¹ Spranger se je 20. aprila 1846 poročil z Ano, roj. Pibetz. Stanoval je v hiši številka 78 v Radgoni (Bad Radkersburg) in umrl 23. aprila 1891 v starosti 76 let (gl. DAGS, Bad Radkersburg, Sterbebuch 9, 1888–1919, str. 38). Za načrt gl. SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Načrt za novi arhitekturni del spomenika, s. d., s. p.

⁷² Razmerje med višino podstavka in stebra je prilagodil z dodanim ožjim podstavkom, na katerega je umestil napisno ploščo. Zaradi slabih cestnih razmer se je zavleklo pri dostavi kamna za arhitekturo spomenika, medtem ko je bila napisna plošča takrat že izdelana (gl. SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pismo Antona Sprangerja ljutomerskemu županu Jožefu Kornbichlu, 15. 1. 1854, s. p.).

⁷³ To je izpostavil že Vrišer, Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah, str. 715.

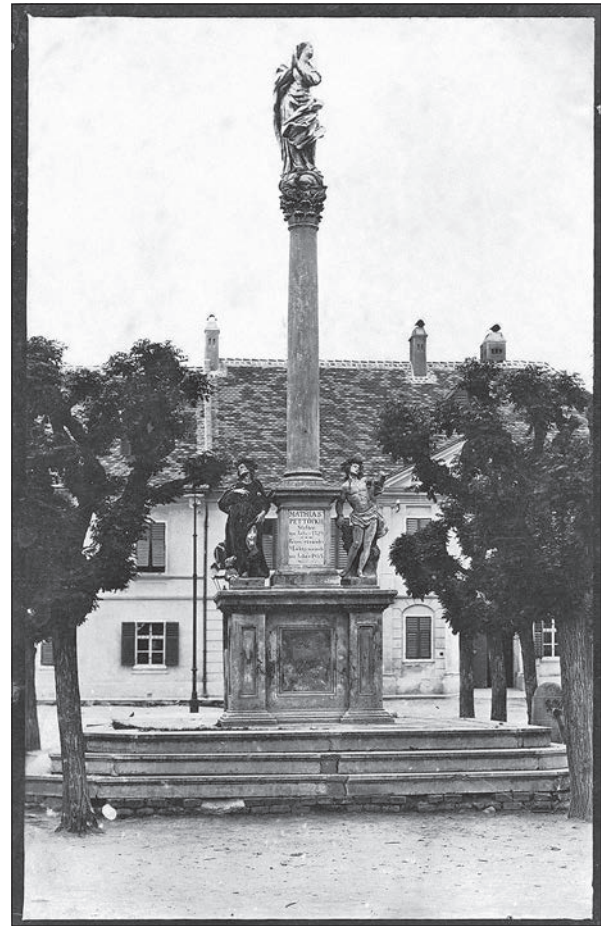
⁷⁴ Kostanjšek Brglez in Roškar, Baročna oprema, str. 784.

⁷⁵ Rožnovenski oltar iz leta 1737 je istega leta poslikal graški slikar Franc Anton Ramschüssel, Križev oltar pa je delo lipniškega kiparja Franca Abrahama Schakharja (1741); poslikal in pozlatil ga je graški slikar Matija Marchl. Sorodnosti z nekaterimi lipniškimi mojstri kaže tudi druga cerkvena oprema (gl. zlasti Kostanjšek Brglez in Roškar, Baročna oprema, str. 785–789).

⁷⁶ Pogodbo za gradnjo podružnične cerkve sv. Roka in Boštjana v Cezanjevcih je sklenil z graškim zidarskim mojstrom Hansom Pozzom († 1696), sliko velikega oltarja, ki bi lahko bil izdelan v bližini kiparja Andreasa Marxa († 1701), pa je signiral in datiral eggenberški dvorni slikar Hans Adam Weissenkircher (1649–1695) (gl. Donša, Zgodovinska ozadja, str. 70–74, 116–119; Kemperl, Župnijska cerkev, str. 777).

hannu Kleinu,⁷⁷ ki je 17. februarja v Ljutomer poslal štiri predloge prenove s predvidenimi stroški. Predlogi služijo kot odličen vir za vpogled v uporabo materialov pri restavriranju kipov in pričajo o tem, da so ob kipih iz 18. stoletja od prvotnega spomenika ohranili še kapitel in bazo stebra, podstavka obeh svetnikov ter puščici sv. Boštjana (ti sta iz leta 1793). Klein je ohranjene elemente obravnaval s spoštovanjem do njihove historične vrednosti in avtentičnosti. V prvem, najdražjem predlogu je predvidel čiščenje kipov, izravnavo površine figur s kitom, premaz z grundom in nanos tanke, a obstojne zlate prevleke za ceno 150 goldinarjev (pozлата je bila predvidena tudi za puščici, kapitel in bazo). Pri obeh cenejših predlogih (130 in 120 goldinarjev) je zmanjšal količino zlatih lističev in to kompenziral s šlagmetalom⁷⁸ oziroma pigmenti. Na koncu je omenil možnost, da ljutomersko vodstvo, če se mu postavljene cene zdijo previsoke, samo krije materialne stroške, njemu pa plača 2 goldinarja dnevne mezde.⁷⁹

Trg se je odločil za najdražjo ponudbo, kar je tudi za današnje razmere pohvalno, a vendarle uspel izpogajati 5 goldinarjev popusta. Klein je 11. marca 1854 podpisal dogovor o delu in se strinjal, da se mu izplača 145 goldinarjev. Gospod Mihelič mu je v imenu ljutomerskega odbora (*Autschuste in Luttenberg*) še pred 11. marcem izplačal predujem v višini 45 goldinarjev. Na istem dokumentu je ob spodnjem levem robu pripis, datiran 14. junija 1854, po katerem je bil slikar naprošen pozlatiti še enajst zvezd. Zagotovo gre za venec zvezd okrog Marijine glave. Kot kaže, ene izmed dvanajstih zvezd, verjetno zaradi dovolj dobre ohranjenosti, ni bilo treba zlatiti. Klein je s pobotnico potrdil prejem plačila, ki je v celoti znašalo 167 goldinarjev in 20 krajcarjev.⁸⁰ Podobo Marijinega stebra s polikromiranimi kipoma svetnikov je v

Slika 16: Marijin steber v Ljutomeru na razglednici iz zadnje tretjine 19. stoletja (Splošna knjižnica Ljutomer, OE Muzej).

objektiv ujel neznani fotograf v zadnji tretjini 19. stoletja (slika 16).

Z restavratorskimi posegi je bil spomenik nekoliko spremenjen. Pod podstavkom je bil izdelan tudi trikrat stopnjevani temelj, s čimer je »prišla podoba višje«, ⁸¹ okoli Marijinega stebra pa so takrat najverjetneje postavili preproste kamnite balustre, nekdanj povezane z verigo. Verjetno se zdi, da sta po obnovitvenih delih mesti zamenjala protikužna svetnika. V današnji postavitvi se z glavama obračata vstran od Marije, kar je v nasprotju s siceršnjimi praksami pri umeščanju kiparskih skupin na figuralna znamenja. Ob primerjavi s kompozicijsko ter ikonografsko najbližjima štajerskima Marijinima stebroma (Knittelfeld in Wildon) je mogoče ugotoviti, da stoji sv. Boštjan vselej na levi, Rok pa na desni strani.⁸² Če bi »ljutomerska« svetnika zamenjala mesti, bi tudi pogleda obračala proti Brezmadežni na vrhu in

⁷⁷ Johann Klein je živel v hiši številka 122 v Radgoni (Bad Radkersburg), kjer je umrl 31. avgusta 1863, v starosti 49 let (DAGS, Bad Radkersburg, Sterbebuch 8, 1859–1888, str. 50).

⁷⁸ »!...! mit echten Kupferbrons zu Bronssieren !...!« (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Predlog slikarja in pozlatarja Johanna Kleina za obnovo Marijinega stebra, 17. 2. 1854, s. p.).

⁷⁹ SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Predlog slikarja in pozlatarja Johanna Kleina za obnovo Marijinega stebra, 17. 2. 1854, s. p.

⁸⁰ Trg je za pozlatitev, bronžiranje in druge poslikave (*Vergoldung, Bronsierung und übrige Fassung*) Marijinega stebra odštel 145 goldinarjev, pozlatitev osmih starih in treh novih zvezd je stala 8 goldinarjev in 20 krajcarjev, pozlatitev dveh svetniških sijev 10 goldinarjev, popravilo kipa sv. Boštjana (*Für daß Ausbessere der Hände und Füße*) 2 goldinarja in enak znesek za prepleskanje vodnjaka na Glavnem trgu (SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica Johanna Kleina za obnovo Marijinega stebra, s. d., s. p.).

⁸¹ ŽA Ljutomer, Šrol, *Liber memorabilium*, s. p.

⁸² Identično sta svetnika postavljena tudi na Marijinem stebri v Eibiswaldu (1738), kjer je figuro Brezmadežne nekdanj flankiralo skupno sedem figur (gl. *Steiermark*, str. 83).

zadostila splošnim smernicam Cerkve o osnovni svetniški hierarhiji. Ta se je konkretnje izoblikovala v litanijah vseh svetnikov, ki jih je v današnja obliko uredil papež Pij V. (1566–1572).⁸³ Zato je na oltarnih nastavkih na pomembnejši levi oziroma evangelijski strani dobil mesto svetnik, ki je bil višje uvrščen na hierarhični lestvici. Ker je bil sv. Boštjan mučenec, sv. Rok pa »zgolj« pričevalec, bi moral slednji praviloma stati na desni strani.⁸⁴ Na svetniških litanijah osnovano hierarhijo so spoštovali tudi ob postavljanju figuralnih znamenj. Svetnika sta v pravilni razvrstitvi navsezadnje postavljena na spomenikih v Lipnici in Gradcu, ki jih je preučil kamnosek Spranger. Obstaja pa možnost, da sta bila svetnika že od nekdaj postavljena v nasprotju s hierarhijo, najverjetneje zaradi prisotnosti lokalnega kulta češčenja sv. Roka – v tej razporeditvi sta namreč naslikana tudi na Weissenkircherjevi sliki v cezanjevski župnijski cerkvi.

Marijin steber so slavnostno otvorili 1. julija 1854. Slovesnost je ob hrani in vinu spremljal ognjemet.⁸⁵ Naslednji dan je bila pred stebrom opravljena slovesna sveta maša s pridigo.⁸⁶ Do jeseni je trg poravnal še druge stroške, nastale ob obnovi spomenika.⁸⁷ Zadnji je plačilo prejel kamnoseški mojster Anton Spranger. 23. novembra 1854 je podpisal pobotnico v višini 285 goldinarjev – večji del zneska je bil namenjen izdelavi arhitekture (253 goldinarjev), izvedel pa je tudi manjše posege na stebru in kipih Brezmadežne ter sv. Boštjana.⁸⁸ Trg Ljutomer je za obnovo, pre-

novo in slovesno otvoritev spomenika na Glavnem trgu odštel 549 goldinarjev in 32 krajcarjev.

Obnovljeni spomenik je bil postavljen in v celoti poplačan še pred razglasitvijo dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju s papeško bulo *Ineffabilis Deus* (8. december 1854). Papež Pij IX. (1846–1878) je s kardinali na tajnem konzistoriju 1. decembra istega leta sprejel odločitev o razglasitvi dogme.⁸⁹ Škofje in duhovniki so odločitev Svetega sedeža razglašali nekoliko pozneje. Lavantinski škof Anton Martin Slomšek je to storil v pastirskem pismu 28. februarja 1855.⁹⁰ V Ljutomeru so v luči razglasitve dogme 6. maja 1855 izvedli procesijo do Marijinega stebra in tam opravili predpisane molitve.⁹¹

Ljutomerski Marijin steber, naročen leta 1729 in dokončan do leta 1733, je eno od mnogih podobnih figuralnih znamenj, ki so se na tleh Habsburške monarhije namnožila v drugi polovici 17. in zlasti v 18. stoletju. *Pietas Austriaca* je bila močno prisotna tudi na obrobju monarhije, v Ljutomeru, kjer so pri spomeniku na praznik Svetega rešnjega telesa še na začetku prejšnjega stoletja brali evangelijske.⁹² O ambicioznosti naročnika, trškega sodnika Matije Petka, pričajo izrazite slogovne sorodnosti kipov z deli eminentnega štajerskega kiparja Johanna Jakoba Schoya in njegove delavnice. Čeprav se je trg trudil z ohranjanjem spomenika, je bila kamnita substanca prvotne arhitekture sredi 19. stoletja tako močno načeta, da so jo morali nadomestiti z novo. Ta podoba Marijinega stebra se je ohranila do danes. Kljub obnovam v 20. stoletju so tako kipi kot arhitektura močno ogroženi in kličejo po novih posegih, ki bi omogočili ohranitev izvrstnega baročnega spomenika.

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* (P6-0061), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

83 Lavrič, O hierarhiji svetnikov, <https://doi.org/10.11588/riha.2011.0.69107>.

84 Zato je ljubljanski škof Oton Friderik Buchheim (1641–1664) leta 1661 zaukazal v Preddvoru in Križah prestaviti sv. Boštjana na častnejšo, evangelijsko stran, sv. Roka pa na desno stran (gl. Lavrič, O hierarhiji svetnikov, <https://doi.org/10.11588/riha.2011.0.69107>).

85 Za pijačo in jedačo je trg odštel 4 goldinarje in 19 krajcarjev, za ognjemet pa 1 goldinar (gl. SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za hrano in vino ob posvetitvi Marijinega stebra, 20. 7. 1854, s. p.; SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za ognjemet ob posvetitvi Marijinega stebra, 22. 7. 1854, s. p.).

86 ŽA Ljutomer, Šrol, *Liber memorabilium*, s. p.

87 Za delavce, ki so pomagali pri prevozu, so odšteli 49 goldinarjev in 18 krajcarjev. Polir Mihael Makotnik (*Michael Makotting*) je prejel 26 goldinarjev in 20 krajcarjev za izplačilo svojih pomočnikov. Ljutomerski trgovec z železom Janez Huber (*Joh[ann] Huber*) je za nabavljeni material prejel 16 goldinarjev in 15 krajcarjev (gl. SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za prevozne delavce, 17. 8. 1854, s. p.; SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za delo polirja Mihaela Makottinga, 30. 8. 1854, s. p.; SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za železnino, 28. 9. 1854, s. p.).

88 SI PAM 0004, Magistrat Ljutomer, šk. 76, ovoj 1, Pobotnica za opravljena kamnoseška dela, 23. 11. 1854, s. p.

89 Papež je že leta 1849 z encikliko *Ubi primum* škofo povprašal za mnenje o morebitni razglasitvi dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju. Med prejemniki je bil tudi lavantinski škof Anton Martin Slomšek (1846–1862), ki je papežu odgovoril pritrdilno, a poudaril, da verniki njegove škofije to versko resnico pravzaprav že dojemajo kot dogmo. Za razglasitev dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju v lavantinski škofiji gl. Turnšek, Blaženi škof, str. 111–123.

90 Turnšek, Blaženi škof, str. 117.

91 ŽA Ljutomer, Šrol, *Liber memorabilium*, s. p.; Novak, Prispevek, str. 109.

92 NŠAM, Pastoralne konference, Konferenčno vprašanje za leto 1914, šk. 11/a, Župnije Ljutomer, sv. Križ pri Ljutomeru in Veržej, s. p.

IZJAVA O DOSTOPU DO RAZISKOVALNIH PODATKOV

Raziskovalni podatki, na katerih temelji prispevek, so na voljo v prispevku samem.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

DAGS – Diözesanarchiv Graz-Seckau

Bad Radkersburg, Sterbebuch 8, 1859–1888; Sterbebuch 9, 1888–1919.

INDOK center, MK – Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

Arhiv spisov, Terenski zapiski Marijana Zadnikarja, XLIII, 19. 4. 1960, s. p.; XLVI, 28. 6. 1960, s. p.

Arhiv spisov, Konservatorski program Marijinega stebra na Glavnem trgu v Ljutomeru, 1991, s. p.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

Pastoralne konference, Konferenčno vprašanje za leto 1914, šk. 11/a.

Ljutomer, Krstna knjiga 1705–1720.

Ljutomer, Mrliška knjiga, 1729–1749.

Ptuj–Sv. Jurij, Mrliška knjiga, 1785–1804.

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

SI PAM 0004 Magistat Ljutomer

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

Stadt Marburg

ŽA Ljutomer – Župnijski arhiv Ljutomer

Šrol, Franc: *Liber memorabilium parochiae St. Joannis Luttenbergi*, 1883–1909 (rokopis).

Slekovec, Matej: *Trg in župnija Ljutomer. Krajepisno-zgodovinska razprava*, 1896 (rokopis).

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Andorfer, Eduard: Schoy (Shoy), Johann Jakob. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* (ur. Hans Vollmer), 30. Leipzig: E. A. Seemann, 1936 (reprint 1999), str. 272.

Boeckl, Christine M.: *Images of Plague and Pestilence. Iconography and Iconology*. Kirksville: Truman State University, 2000 (Sixteenth Century Essays and Studies, 53).

Coreth, Anna: *Pietas Austriaca*. West Lafayette: Purdue University Press, 2004.

Curk, Jože: *Ljutomer in njegova okolica*. Maribor: Obzorja, 1990 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov, 172).

Donša, Jure: *Zgodovinska ozadja naročil baročne oltarne opreme cerkva v Cezanjevcih in na Stari Gori*. Mari-

bor, 2022 (magistrska naloga na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru). PID: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=82820>

Eckert, Edward A.: The Retreat of Plague from Central Europe, 1640–1720. A Geomedical Approach. *Bulletin of the History of Medicine* 74, 2000, št. 1, str. 1–28.

Grahornik, Matjaž: Epidemija kuge na Štajerskem v letih 1679 in 1680. *Epidemije in zdravstvo* (ur. Katarina Keber). Ljubljana: Založba ZRC, 2024, str. 155–183. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610508090_04.

Graz (ur. Horst Schweigert). Wien: A. Schroll & Co, 1979 (Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs).

Hofrichter, Josef Carl: *Luttenberg in Untersteier, seine Umgebungen, Bewohner und Geschichte, mit Urkunden-Regesten, auch Friedau, Polsterau und Wernsee betreffend*. Graz: J. F. Dirnböck, 1850.

Jezernik, Božidar: Pomnjenje zgodovine kot pozabljanje preteklosti. Marijin steber pred cerkvijo sv. Jakoba v Ljubljani. *Zgodovina za vse* 15, 2008, št. 1, str. 37–56.

John, Sabine: Säule. *Marienlexikon*, 5 (ur. Remigius Bäumer, Leo Scheffczyk). St. Ottilien: EOS Verlag, 1993, str. 620–626.

Kalina, Walter F.: Die Mariensäulen in Wernstein am Inn (1645/47), Wien (1664/66), München (1637/38) und Prag (1650). *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 58, 2004, št. 1, str. 43–61.

Kemperl, Metoda: Župnijska cerkev v Ljutomeru in zgodnjebaročna sakralna arhitektura v Prlekiji. *Kronika* 70, 2022, št. 3 (Iz zgodovine Ljutomera), str. 765–782. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.09>.

Klemenčič, Matej: Baročno kiparstvo. *Barok v Sloveniji. Slikarstvo in kiparstvo* (ur. Matej Klemenčič, Katra Meke). Ljubljana: Narodna galerija, 2025, str. 123–155.

Klemenčič, Matej: Turning point. The succession of sculpture workshops. Legal issues, archival sources and connoisseurship. *Scultura lignea barocca di scuola tedesca tra Friuli, Carinzia, Stiria e Carniola* (ur. Giuseppina Perusini). Udine: Forum, 2021, str. 79–98.

Kohlbach, Rochus: *Steirische Bildhauer. Von Römerstein zum Rokoko*. Graz: Grazer Domverlag, 1956.

Kostanjšek Brglez, Simona in Roškar, Boštjan: Baročna oprema ljutomerske cerkve sv. Janeza Krstnika. *Kronika* 70, 2022, št. 3 (Iz zgodovine Ljutomera), str. 783–796. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.70.3.10>.

Kovačič, Franc: *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1926.

Kovačič, Franc: *Trg Središče. Krajepis in zgodovina*. Maribor: Zgodovinsko društvo, 1910.

Lavrič, Ana: O hierarhiji svetnikov na oltarnih nastavkih. Iz vizitacijskih zapisnikov ljubljanskega

- škofa Otona Friderika Buchheima (1641–1664). *Riha Journal*, 2011, DOI: <https://doi.org/10.11588/riha.2011.0.69107> (stanje na dan: 15. 7. 2025).
- Lubej, Uroš: Marijin steber v Ljubljani. *Acta historiae artis Slovenica* 6, 2001, str. 53–66.
- Makarovič, Gorazd: Sramotilne kazni na Slovenskem. *Etnolog*, 21 = 72, 2011, str. 203–241.
- Menaše, Lev: *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje: Mohorjeva družba, 1994.
- Mlinarič, Jože: *Mestne obračunske knjige*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1997 (Gradivo za zgodovino Maribora, 22).
- Novak, Miroslav: Prispevek h kroniki ljutomerske župnije. *Zbornik župnije sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru* (ur. Miroslav Novak). Ljutomer: Župnijski urad; Maribor: Pokrajinski arhiv, 1990, str. 102–128.
- Ostrow, Steven F.: Paul V, the Column of the Virgin, and the New Pax Romana. *Journal of the Society of Architectural Historians* 69, 2010, št. 3, str. 352–377. DOI: <https://doi.org/10.1525/JSAH.2010.69.3.352>
- Polleroß, Friedrich: Die Immaculata, Kaiser Leopold I. und ein römisches Thesenblatt der Laibacher Franziskaner. *Acta historiae artis Slovenica* 23, 2018, št. 1, str. 93–111. DOI: <https://doi.org/10.3986/ahas.v23i1.7319>.
- Repanić-Braun, Mirjana in Braun, Mario: *Spomenik Svetoga Trojstva u Osijeku*. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2020 (Mursa aeterna, 9).
- Repanić-Braun, Mirjana: Hoc protegente securā stat inclita urbs Esseck. On the commission circumstances and authorship of the plague column in Osijek. *Mariborske umetnine in njihovi konteksti* (ur. Barbara Murovec). Ljubljana: Založba ZRC, 2015 (=Acta historiae artis Slovenica, 20, 2015, št. 1), str. 139–154.
- Roškar, Boštjan: Poslikave in pozlate Holzingerjevih oltarjev in prižnic. *Acta historiae artis Slovenica* 25, 2020, št. 1, str. 125–147. DOI: <https://doi.org/10.3986/ahas.25.1.06>.
- Samerski, Stefan: Hausheilige statt Staatspatrone. Der mißlungene Absolutismus in Österreichs Heilighimmel. *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas* (ur. Petr Mat`a, Thomas Winkelbauer). Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006, str. 251–278 (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas, 24).
- Schattenhofer, Michael: *Die Mariensäule in München*. München, Zürich: Schnell & Steiner, 1971².
- Scheutz, Martin: Säulentauch im Stadtzentrum. Vom Pranger als Inszenierung bürgerlicher Gerichtsbarkeit zur Dreifaltigkeitssäule als Ausdruck katholischer Frömmigkeit. *Kommunale Selbstinszenierung. Städtische Konstellationen zwischen Mittelalter und Neuzeit* (ur. Martina Stercken, Christian Hesse). Zürich: Chronos Verlag, 2018, str. 315–353.
- Schweigert, Horst: Eine unbekannte Marienfigur des Barockbildhauers Johann Jakob Schoy in Graz. Zur Frage der barocken Grazer Maria Immaculata-Darstellungen. *Historisches Jahrbuch der Stadt Graz*, 11/12, 1979/80, str. 67–84.
- Schweigert, Horst: Türkenmotive in der bildenden Kunst der Steiermark. *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk* (ur. Gerhard Pferschy, Peter Krenn). Schloß Herberstein, Graz: Universitäts-Buchdruckerei, 1986, str. 392–400 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 16).
- Stegenšek, Avguštin: Naši Marijini stebri. *Voditelj v bogoslovnih vedah* 14, 1911, št. 1, str. 328–339.
- Steiermark (ohne Graz) (ur. Kurt Woisetschlager, Peter Krenn). Wien: Berger, Horn, 2006² (Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs).
- Stopar, Ivan: Topografija vojvodine Štajerske. V: Višcher, Georg Matthäus: *Topographia ducatus Stiriae. Izbior*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl 2006, str. 20–33.
- Telesko, Werner: The Pietas Austriaca. A political myth? On the Instrumentalisation of Piety towards the Cross at the Viennese Court in the Seventeenth Century. *The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400–1700. Between Cosmopolitanism and Regionalism* (ur. Herbert Karner, Ingrid Ciuliová, Bernardo J. García García). Heidelberg: www.arthistoricum.net 2018 (PALATIUM e-Publication, 1), str. 159–180, DOI: <https://doi.org/10.11588/arthistoricum.86.81> (stanje na dan: 25. 9. 2025).
- Tipton, Susan: »Super aspidem et basiliscum ambubalis ...«. Zur Entstehung der Mariensäulen im 17. Jahrhundert. *Religion und Religiosität im Zeitalter des Barock* (ur. Dieter Breuer). Wiesbaden: Harrasowitz, 1995, str. 375–398.
- Travner, Vladimir: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.
- Tricoire, Damien: »Sklave sein heißt herrschen«. Die Münchner und Prager Mariensäulen in ihrem religiösen und politischen Kontext. *Transregionalität in Kult und Kultur. Bayern, Böhmen und Schlesien zur Zeit der Gegenreformation* (ur. Marco Bogade). Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2016, str. 59–70.
- Turnšek, Marjan: Blaženi škof Anton Martin Slomšek in razglasitev dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju. *Bogoslovni vestnik* 66, 2006, št. 1, str. 111–123.
- Umek, Ema: Kuga na Štajerskem v letih 1679–1683. *Kronika* 6, 1958, št. 2, str. 80–84.
- Vidmar, Polona: Kamnite skulpture Franca Krištofa Reissa za samostana Žiže in Marenberk. *Redovna umetnost in njen kontekst* (ur. Mija Oter Gorenčič). Ljubljana: Založba ZRC, 2015 (=Acta historiae artis Slovenica, 20, 2015, št. 2), str. 71–94.

- Vidmar, Polona: Kiparska dela v vrtu dornavskega dvorca. *Vrtna arhitektura 18. stoletja v Srednji Evropi. Raziskovanje, rekonstruiranje, ohranjanje* (ur. Danijela Brišnik et al.). Ljubljana: Slovensko konservatorsko društvo, 2013, str. 58–73.
- Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1992.
- Vrišer, Sergej: Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah. *Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968* (ur. Viktor Vrtnjak). Maribor: Obzorja, 1968, str. 714–733.
- Vrišer, Sergej: Znamenja in javni spomeniki v Mariboru do 1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 42 = 7, 1971, št. 2, str. 175–195.
- Vrišer, Sergej: Življenjepisni podatki o baročnih slikarjih in kiparjih Celja, Ptuja in Slov. Konjic. *Kronika* 6, 1958, št. 3, str. 131–138.
- Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Wien: C. Ueberreuter, 2003 (= Österreichische Geschichte. 1522–1699, 2).
- Woeckel, Gerhard P.: *Pietas Bavarica. Wallfahrt, Prozession und Ex voto-Gabe im Hause Wittelsbach in Ettal, Wessobrunn, Altötting und der Landeshauptstadt München von der Gegenreformation bis zur Säkularisation und der »Renovatio Ecclesiae«*. Weisshorn: Konrad, 1992.
- Zadnikar, Marijan: *Slovenska znamenja*. Ljubljana: Družina, 1991.
- Zadnikar, Marijan: *Znamenja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970².
- Zadavec, Dejan: Hiša s slikarsko pravico. Nekdanja hiša ptujskih slikarjev ali kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 24. *Ptujčan* 25, 2019, št. 1, str. 19.
- Zanjekovič, Martina: Metnostnozgodovinska znamenja mesta treh trgov in njegove okolice. *Ljutomer, osrčje Prlekije* (ur. Goran Šoster, Primož Premzl). Ljutomer: Prleška razvojna agencija, 2006, str. 143–158.

SUMMARY

The Marian Column in Ljutomer: Commission, Restoration, and the Question of Authorship

In Ljutomer, as in other parts of the Habsburg Monarchy, a Marian column was built in observance of *Pietas Austriaca*. The year it was commissioned and the patron

are indicated on the inscription plaque from the time of its restoration in the mid-nineteenth century. Until now, the existing knowledge of the Marian column has rested on the information that was noted down by Matej Slekovec in 1896 and would serve as a source for later researchers. While no investigation has been made to identify the author of the monument, a recent overview of archival sources and a more thorough stylistic analysis have raised new questions and enabled reflection on the attribution of authorship.

Based on the analysis of archival sources, it may be confirmed that the Marian column in Ljutomer was commissioned by the local market town judge (*Marktrichter*) Matija Petek, who proposed its construction at the market town council session held on 10 June 1729. To this end, the councillors decided to remove the pillory and the cage from the Main Square. According to an account book, the humiliation devices were relocated between the autumn and winter of that same year. On the other hand, even though the column had been carved by August, account books say nothing about it gracing the Main Square already then. Moreover, further expenses cannot be verified due to the loss of account books covering the period between 1729 and 1733. Considering the stylistic features, the sculptures of Virgin Mary, St. Roch, and St. Sebastian may be attributed to the sculptor Johann Jacob Schoy (1686–1733) and his workshop in Graz. On this basis, it is then also possible to ascertain the *terminus post quem non* with the year of the sculptor's death.

The Baroque monument was restored at the end of the eighteenth century and then transformed in 1854, due to its poor condition. The reused parts of the original monument were the sculptures, the plinths of St. Roch and St. Sebastian, the capital, and the base. The architecture and the inscription plaque were created anew in the same year. The restoration was carried out by two master craftsmen from Radkersburg (Radgona): the stone carver Anton Spranger (†1891) and the painter and gilder Johann Klein (†1863).

The overview and analysis of archival sources have provided an insight into the process of commissioning and restoring Marian columns during the eighteenth and nineteenth centuries. The stylistic analysis complements existing knowledge of the activity of Johann Jacob Schoy and his workshop in Slovenian Styria, and reveals the outstanding artistic awareness of the patron – the market town judge (*Marktrichter*) Matija Petek.